

BIBLIJA I INTERKULTURALNA PERSPEKTIVA*

CESARE BISSOLI

Pontificia Università Salesiana
Piazza Ateneo Salesiano 1, 00139 Roma, Italija

Primljeno:
25. 2. 2005.

Izvorni
znanstveni članak
UDK 22.01:008

Sažetak

Potaknut suvremenom situacijom u kojoj uslijed migracija sve više dolazi do izražaja miješanje i međusobni utjecaj raznih kultura i religija, autor proučava interkulturalni odnos i odjeke djelovanja kultura u Bibliji i na Bibliju posebno se osvrnuvši na suvremenu katoličku pouku u vjeri. Biblija svjedoči o brojnim kontaktima židovskoga naroda i biblijskih pisaca s različitim kulturama. U tom se procesu uočava oprez, zatvaranje, odbacivanje, dijalog. Autor podsjeća kako biblijski čovjek dolazi u dodir s nomadskom, feničko-kanaanskom, mezopotamskom, egipatskom, hetitskom, perzijskom i helenističkom kulturom u Starom zavjetu. Kad je riječ o Novom zavjetu, važno je prisjetiti se Isusa iz Nazareta i prvotne Crkve, a moguće je uočiti i znakove predgnosticizma već u doba nastajanja knjiga Novoga zavjeta. Posebnu pažnju autor posvećuje utjecaju i djelovanju okolnih kultura na nastanak starozavjetnih, odnosno novozavjetnih tekstova, što se očituje kao složen dijalektički proces interaktivnog djelovanja, ne zanemarujući pritom ni sociološki kontekst. Autor podsjeća kako se uočava jasan kontrast, ali i dijalog i integracija. Svi ti složeni odnosi mogu se promatrati kroz napete odnose između pojedinih kultura i biblijske objave koji se očituju kao nepomirljivost koja isključuje izjednačavajući sinkretizam dok nastoji očuvati vlastiti izvorni identitet. Iz svega toga je vidljivo kako Biblija priznaje vrijednost i dostojanstvo ljudske kulture te prihvaća kulturni pluralizam u konstruktivnoj interakciji i dijalogu s drugim religijama i kulturama. U suvremenoj vjerskoj pouci važno je stoga imati analitičku, komparativnu, projekcijsku i komunikacijsku kompetenciju.

Ključne riječi: Biblija, kultura, interkultura, školski vjeronauk, analitička/komparativna/projekcijska/komunikacijska kompetencija

0. UVOD

Ono što nije ukorijenjeno u kulturi javlovo je i kratkotrajno, mrtvo. Ta nam se misao spontano nameće na temelju osnovnog razmišljanja o stvarnosti. Kultura je ta koja nekoj osobi jamči razloge njezina življenja, tvoreći njezin svijet istina, dostojanstva i slobode (usp. GS 53).

Oduvijek se u prvome planu kao kulturne središnjice nalaze religije i filozofije

odnosno sustavi značenja. Danas, kad rukom možemo dodirnuti religijski pluralizam, uz koji je pridruženo viđenje stvarnosti koje se više ne može podudarati s biblijskim viđenjem, zaoštrio se odnos između vjere i kulture u dosad nevidenoj mjeri i na zbunjujući način za nas koji živimo u ovo-

* Naslov izvornika: *Bibbia e prospettiva interculturale*, u: »Religione e scuola« 33(2004/2005)3, 27-38.

me vremenu. Iz reforme škole moći će se zamijetiti kako novi specifični ciljevi učenja u nastavi vjeronauka u Italiji tematiziraju takav odnos, jer traže da se od najranije dobi uspostavi interreligijsko i šire interkulturalno sučeljavanje.

Tako se u svoj svojoj širini postavlja pitanje interkulture koju ovdje želimo promotriti s gledišta prvotnog izvora židovsko-kršćanske religije, a to je Biblija. Odatle proizlazi ono što nam se, po zaključenom istraživanju, čini *obaveznim putem* za raspravu koja je sveobuhvatna u svojim sastavnica, iako je vrlo sažeta u svom razvoju:

- Biblija je nastala u interkulturalnom, mnogostrukom i utjecajnom kontekstu: tu je riječ o kontaktima.
- Biblija je i sama plod unutarnje interakcije s kulturama: tu je riječ o dinamičkom odnosu.
- Biblija je po svojoj najdubljoj biti odredila niz kulturalnih proizvoda tako da je možemo nazvati »velikim kodeksom«: tu je riječ o povijesti učinaka. O tome će biti govora drugom prilikom.

Ovo ćemo razmišljanje nastojati upotrijebiti didaktičkim primjedbama, koje ćemo zajednički iznijeti u zaključku ovoga priloga.

1. SUSRET BIBLIJE S KULTURAMA

Jedno je neosporno: nemoguće je proučavati Bibliju bez pažljiva proučavanja biblijskog povijesno-kulturalnog konteksta, o kojemu se razmišlja ne kao o čimbeniku izvanjske ambijentacije, nego kao o nečemu što je u uskoj korelaciji s biblijskom porukom, tako da se postavlja kao konstitutivni čimbenik same Biblije. Time se ističu i određene dinamike koje su temeljnoga značenja za proces inkulturacije.

1.1. *Povijesne etape toga procesa*

Zadržavši se na razini utvrđivanja činjenica, podsjećamo na tri glavne *etape* povijesnog razvoja odnosa Biblije i kulture unutar kršćanskog okruženja.¹

Kao prvo, uočava se *shvatljivi apologetski oprez crkvenih otaca* (ali, slično tome, i učenih Židova, kao što su npr. Filon i Josip Flavije) prema zavodljivoj i uzvišenoj grčko-romanskoj kulturi, koju oni nazivaju »plagijatom ili krađom« biblijske baštine (Klement Aleksandrijski, Justin, Augustin), premda ne mogu zanijekati da je judaizam nakon izgnanstva u velikoj mjeri usvojio helenističke kulturalne materijale, napose u dijaspori.

Odlučujući doprinos u promjeni odnosa započinje u razdoblju od *15. do 16. st.*, s jedne strane na literarnom području, »humanističkim« i »laičkim« otkrićem i vrednovanjem klasičnih djela, a s druge Galilejevim znanstvenim otkrićima, te se predlaže nov odnos između Biblije i znanstvene kulture koju se drži revolucionarnom i koju se osporava sve do Drugoga vatikanskog sabora.

Nakon *modernoga egzegetskog istraživanja*, kad je dan opravdani prostor povijesnom istraživanju kao nužnom sredstvu za ispravno shvaćanje Božje riječi koja je izrečena u raznim konkretnim životnim područjima, posebice zahvaljujući arheološkim otkrićima (spomenici i književni tekstovi), što je započelo u 19. st., otvara se put za izravno otkrivanje šireg *humusa* u kojem su se biblijski ljudi ukorjenjivali i dijalektički oblikovali svoj identitet, što je neosporiva činjenica. Tako je uspostavljeno ono ozbiljno kulturalno sučeljavanje

¹ Usp. R. FABRIS, »Introduzione«, u: R. FABRIS (ur.), *Bibbia e cultura: storia dell'ermeneutica*, XXXIV Settimana biblica (1996), u: »Ricerche storico-bibliche« 10(1998), str. 5-23.

koje predstavlja oslonac za ispravnu hermeneutiku Svete knjige, što je potvrdila i Papinska biblijska komisija u svom dokumentu *Tumačenje Biblije u Crkvi* (1993)².

1.2. *Kulturalni doprinosi*

Poput iskopina na nekom *istočnjačkom brežuljku*, i u Bibliji su uočeni, sakupljeni i raščlanjeni različiti slojevi koji se odnose na razna povijesna razdoblja Izraela i prve kršćanske zajednice. Ostavljajući po strani delikatni zadatak tumačenja utjecaja, jedno je sigurno: Izrael i kršćanski pokret u počecima su živjeli povijest (pa prema tome i razradili misao i pripremili literaturu) ne samo u neizbježnom kontaktu sa susjedima nego i, kao što se to kaže, u stanju onoga koji se, na području plodnoga polumjeseca, nalazi između čekića i nakovnja, zbog čega je i njegova sudbina bila životno i dijalektički povezana sa sudbinom moćnih susjeda, Egipta i Mezopotamije, tako da je onda kad su ta carstva bila u opadanju, biblijski čovjek mogao podići glavu, što je trajalo vrlo kratko (Davidovo i Salomonovo kraljevstvo). Zbog toga je Izrael morao pronalaziti svoj identitet s onu stranu vlastitog religioznog poimanja, koje se zasigurno nije moglo poistovjetiti s poimanjem lukavih susjeda. To možda ističe najtipičniju crtu biblijske kulture s obzirom na kulturu okoliša: dijalektički stav, kojim upravlja određeno teološko viđenje. U vezi s time podsjećamo na R. Pennu, koji je sakupio deset paradigmi o odnosu Biblije i kulture.³ Za svaku od njih navest ćemo naslov i ukazati na odjek u Bibliji.

A. Stari zavjet

- *Feničko-kanaanaska kultura*: utjecajna je u razdoblju u kojem je Izrael već stalno nastanjen u Kanaanu. Ta kultura zavodnički djeluje na poimanje i kult božanstva.
- *Mezopotamske kulture* (sumerska i asiro-babilonska): pojavljuju se posebice u institucionalnom (monarhijskom) razdoblju na vrlo dijalektički način, u kontaktima, pripovijesti o počecima (Izl 1-11; usp. Spjev o Gilgamešu) i o pravu (Dekalog, usp. Hamurabijev zakonik).
- *Egipatska kultura*: smješta se u dio prije biblijske povijesti, s antagonističkim utjecajima na razinu poimanja Boga i spasenja (Izlazak), ali i s bogatstvom mudrosnog (Izreke) i kulturalnog razmišljanja općenito.
- *Hetitska kultura*: smješta se u vrijeme biblijskih početaka. Uz nju se veže poimanje ugovora ili saveza koje povezuje velik dio Tore (usp. npr. Pnz).
- *Perzijska kultura*: s njom se dolazi u kontakt nakon izgnanstva. S onu stranu mogućih utjecaja na poimanje Boga, to je ozračje u kojemu se neizravno izriče svijest o Izraelovu identitetu kao i sastav Biblije.
- *Helenistička kultura*: očituje se od 4. st. pr. Kr., u vrijeme obnove ili drugoga

2 Usp. PAPSNA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, Dokumenti 99, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995. (U istom svesku objavljen je i prigodni govor pape Ivana Pavla II, kao i još jedan dokument Papinske biblijske komisije, *Biblija i kristologija*, str. 155-226. *Nap. prev.*)

3 Usp. »Cultura e inculturazione nella Bibbia. Una panoramica«, u: *Vangelo e inculturazione. Studi sul rapporto tra rivelazione e cultura ne Nuovo Testamento*, San Paolo, Cinisello Balsamo (MI), Edizioni Paoline, 2001, str. 41-59. Važan doprinos zasigurno su i proučavanja koja je objavila Papinska biblijska komisija, *Vjera i kultura u svjetlu Biblije* (tal. izd.: Pontificia Commissione Biblica, *Fede e cultura alla luce della Bibbia*, Elledici, Leumann (To) 1981.

Hrama. Drži se da je zajedno s kanaanskom kulturom odlučujući kontekst s kojim bi se moralo računati kako bi preživjela Izraelova religija koja tako ulazi u novu fazu judaizma, koji se usmjera-va u dva pravca: getoiziranu obranu (palestinski judaizam) i neizbježno otvaranje prema poganskom svijetu (helenistički ili grčko-romanski judaizam). Ako se ne primjećuje želja za dijalogom, onda se uočava neizbježnost dijaloga. Tom su kulturom obilježene kasne mudrosne knjige, kao što su Knjiga Mudrosti, Knjiga o Makabejcima i brojna apokaliptička literatura. To je specifični kontekst kršćanskih početaka.

B. Novi zavjet

Općenito gledajući, nužno je govoriti o judejskom kulturalnom kontekstu palestinskog i helenističkog pravca (1. st.). Vremena Novoga zavjeta (1. st.) različito su sučeljena s tom pluralnošću raščlanjivanja.

- *Isus iz Nazareta*, koji je u potpunosti smješten unutar judejske kulture, od nje se razlikuje na dobro nam poznat način. Stoga je ono što se odnosi na Isusa, na misao, na molitvu, na stil života, sve židovsko, ali na obnovljeni način, koji posebice upućuje na proroke, s pečatom Isusove izvornosti i posebnog identiteta. Tako se pojavljuje u evanđeljima.
- *Prvotna Crkva*, u prvom apostolskom poslanju i kasnije s Pavlom, produžila je poput Isusa, tj. kroz sukobe, sučeljavanje s palestinskim židovstvom, tako da se očituje prvi obris kršćanske vjere u judeokršćanskoj struji koja ubrzo nestaje. Ponajviše se sučelila s helenističkim židovstvom, obnovivši ga, a iz tog susreta nastaju crkve pogana, Pavlova Crkva. Stručnjaci tek zaobilazno priznaju utjecaj grčko-rimske kulture na novozavjetni kanon.

- Nasuprot tome priznaje se da se Novi zavjet, po određenom govoru i po upotrijebljenim kategorijama, kao što npr. svjedoči određeni pavlovski i ivanovski dualizam, mogao sučeliti i s određenim oblikom *predgnosticizma*, koji se zatim razvio u 2. i u 3. st.

2. KULTURALNE DINAMIKE KOJE SU STVORILE BIBLIJU

Povijesno utvrđivanje koje je dosad izneseno u biti je i najlakša faza. Na hermeneutskoj i tumačiteljskoj razini postavlja se pitanje o tome kakav je bio stvarni razvoj susreta odnosno sukoba, prema kojim kriterijima ili dinamikama. Prije svega ćemo utvrditi pojedine jezgre koje se danas prepoznaju kao kulturalno najutjecajnije, a zatim ćemo u žarište postaviti dijalektiku na kojoj počivaju, jer valja govoriti upravo o dijalektičkom razvoju.

2.1. Odlučujuće raščlanjivanje

Može se pomisliti da je ovaj oblik proučavanja vrlo složen i podložan raznim oblicima tumačenja. Veliki biblijski komentari, kao što je npr. njemački *Biblische Kommentar* za Stari zavjet ili pak *Teološki komentar Novoga zavjeta* (talijansko izdanje njemačkog izvornika) vrlo su pozorni na isticanje dodira s kulturom okoliša, ali jednako tako paze da ne odrede sličnosti, a još manje ovisnosti. Ozbiljan govor o ovoj temi obavezno mora uzeti u obzir takve komentare. Danas postoji suglasnost o središnjoj važnosti dvaju kulturalnih svjetova odnosno trenutaka: židovskoga i helenističkoga, točnije rečeno židovskoga svijeta u međusobnoj povezanosti s helenističkim svijetom.

- *U vrijeme židovstva*, počevši od 6. st. pr. Kr., G. Garbini, M. Liverani, P.

Sacchi i A. L. Soggin (da se dakle ograničimo na talijansko jezično područje) konstitutivnu vrijednost pridaju Bibliji. Drugim riječima, Biblija predstavlja ono što Liverani naziva »osnom dobi« biblijskoga svijeta, »inventivnom« razinom biblijske povijesti, budući da se u razdoblju nakon izgnanstva mogao formulirati postojani identitet židovstva, a s njime i konačno izdanje Knjige koja je njegovo ogledalo.⁴

- *Helenističko vrijeme*, koje izražava grčko-rimski svijet, bilo je utjecajna pozadina prije svega samome židovstvu (M. Hengel), a unutar židovstva sučeljava se s kršćanskim navještajem u pavlovskim zajednicama, čije shvaćanje se mora neprekidno nadovezivati na Bibliju u grčkom prijevodu Sedamdesetorice. U sučeljavanju s prevladavajućom i zatvorenom kulturom službenoga rabinškog židovstva odredili su se unutar-židovski pokreti osporavanja i obnove: apokaliptička struja, kumranska stranka, sam Isusov pokret.
- Posljednjih desetljeća prošloga stoljeća javlja se treći pol zanimanja koji se osvrće na kulturalni utjecaj. Riječ je o *sociološkom kontekstu* osoba, ustanova i situacija koje su ustanovljene u Novom zavjetu (G. Theissen, W. A. Meeks i drugi).

Pogledajmo sada odnose Biblije i kulture, ali se ujedno prisjetimo i da je tu riječ o kulturalnoj radionici, koju je moguće usporediti s iskušenjem spajanja raznih sastojaka, o čemu valja voditi računa kad se razmišlja o odnosu Biblije i kulture.

2.2. Postojeća dijalektika

Riječ je o još jednoj sastavnici koja se odnosi na pokret misli koji se odvija između Biblije i kulture. Ovdje ćemo to izložiti pomoću konkretnih pojednostavljenja, ko-

ja se jasno odvijaju na dvostrukom kolo-sijeku kontrasta i integracije.

Kada je riječ o *kontrastu*, koji je često grub sve do krajnjih granica, valja se prisjetiti:

- žestokog sučeljavanja jahvističke vjere i kanaanske kulture u vrijeme proroka (Hošee, Jeremije)
- vrlo grubog kontrasta, sve do mučeništva, u razdoblju nakon izgnanstva, između židovske vjere i silovitog pokušaja izopačivanja u helenističko doba (Antioh Epifan) (usp. Danijel), s istinskim i stvarnim vojnim otporom izraelskog naroda (1-2 Knjiga o Makabejcima)
- bitne razlike između Pavlove mudrosti križa i svjetovne mudrosti Grka (u: 1 Kor 1-3).

Ipak je moguće uočiti težnju prema znakovitim oblicima *dijaloga i integracije*, koji nastoje prepoznati tragove Božje objave u brojnim izričajima suvremene kulture. Ovdje se valja prisjetiti sljedećih pojava:

- kulturalne sastavnice (koja je među ostalim posljedica ambijentalnih utjecaja) koja je uključena u poimanje Hrama, čiji graditelji moraju imati »umješnost, razumijevanje i sposobnost za svakovrsne poslove: da zamišljaju nacрте za radove [...] da ih] mogu napraviti« (Izl 31, 3-7);
- prožimanja koji mudri židovi rade između viđenja života nadahnutog vjedom i brojnih mudrosnih izvora egipatskog i mezopotamskog svijeta;
- Isusova viđenja i posljedičnog stila prihvaćanja svake osobe, židova i pogana, jer je Kraljevstvo došlo svima, a evanđelje valja naviještati svakom stvorenju (Mk 16,15);

⁴ Usp. M. LIVERANI, *Oltre la Bibbia. Storia antica di Israele*, Laterza, Roma-Bari 2003, str. 223. i sl. Usp. i kritičku recenziju: G. L. PRATO, u: »Rivista Biblica Italiana« 52(2004), str. 463-473.

- prožimanja, u određenom smislu dramatičnoga, koji pokušava Pavao na atenskom Areopagu (Dj 17,16-34), između kršćanskoga i poganskoga svijeta, što je postalo paradigmom svakoga budućeg sučeljavanja.

2.3. Neki kriteriji čitanja odnosa

Ovdje razlikujemo konstitutivne crte, interkulturalni profil i hermeneutsku praksu.

A. Čimbenici koji oblikuju odnos Biblije i kulture

Od početka, bilo hebrejskog bilo židovskog, uočava se jasna *napetost između kulture i biblijske objave*, kao između dviju različitih veličina. Kao da postoji urođeno stanje koje priječi svako ovjerovljivanje i poistovjećivanje jedne s drugom, neka vrsta asimetrijskog položaja, što samo po sebi ne određuje unaprijed vrijednost ni jedne sastavnice, ali ne dopušta ni da ih se zamijeni jednu drugom. Objava nije kultura (iako se izriče pomoću kulture); kultura nije objava u teološkom smislu (iako je znatno utjecala na objavljeno viđenje i na vjeru).

Razlika zapravo *nije nepomirljivost*. Biblijska objava, koja tvori sadržaj Biblije, toliko je vremenito podijeljena na postupne faze i prostorno raširena, koliko je i plod zajedničkog spoja vremena i različitih mjesta, a to je *humanum*. Priznajemo logiku utjelovljenja koju je Ivan Pavao II ovako izrazio u svom govoru Papinskoj biblijskoj komisiji 1979. godine: »Sama Božja riječ postala je ljudski govor, usvojivši načine izražavanja u raznim kulturama, koji su od Abrahama do vidioca u Otkrivenju ponudili otajstvu Božje spasonosne ljubavi vrijednom štovanja mogućnost da postane pristupačno i shvatljivo raznim naraštajima unatoč mnogostrukoj raznolikosti njihovih povijesnih situacija.« U vezi s time R. Penna zaključuje: »Postoji prema tome

tisuću niti koje Božju riječ vezuju uz riječ ljudi u obostranom ispreplitanju koje nije uvijek lako neosporno točno razlučiti jedne od drugih.«⁵

U toj dijalektici uočava se *čimbenik x* koji je sastavni dio procesa. Nije riječ o nekoj tehničkoj sastavnici, pa ni o nekom specifičnom kulturalnom sadržaju koji je objektivno nataložen, kao što su to neka filozofija ili životni stil. Nije riječ ni o nekoj vrsti iracionalne predodžbe, nego o stvarnosti koja se tiče čovjeka i ujedno ga transcendirira. Upravo zbog toga je to i čimbenik koji je sasvim uključen u kulturalne procese i u njima pozitivno sudjeluje, ali je ujedno i slobodan od njih i prema njima kritičan. Dati lice tom čimbeniku znači ispravno postaviti odnos između kulture i vjere. Biblija to vrlo jasno izriče: to je Bog, bolje rečeno to je biblijsko monoteističko poimanje Boga. Još jasnije rečeno, to je poimanje odnosa Boga i čovjeka, kao konstitutivnog odnosa za poimanje čovjeka kojega Bog istovremeno u potpunosti usvaja kako bi izrekao svoju ekonomiju odnosno svoj projekt objave i djelovanja. Tako se dolazi do paradoksalnog stanja da ono što čini imanentnim govor vjere, Božje čovječstvo, jest istovremeno i ono što ga transcendirira, čovjekovo božanstvo. Sve se to napokon odvija kao slobodan Božji izbor, za slobodno i pozitivno prihvaćanje čovjeka.

B. Interkulturalni profil u kojemu se kreće Biblija

Prva nam smjernica kaže da apsolutnu transcendentnu Božju poruku nose *povijesno određeni osobe-događaji-govori*. Ta je poruka prema tome, kao što to govorahu crkveni oci, »ograničena«, a njezini su nositelji nesavršeni te ostaju time neizbrisivo

⁵ *Cultura e enculturazione*, 58.

obilježeni. To se očituje u Starom zavjetu, a to potvrđuje i sveti Pavao koji u 2 Kor 4,7 spominje »blago u glinenim posudama«. Crkva, za navještaj Božje riječi, mora uvijek započinjati od knjižnice koju tvore 72 knjige sa svojim kulturalnim osobinama. Božja riječ nije neki unaprijed priređen uradak koji dolazi odozgora, nego nastaje iz specifičnog susreta s ljudskom riječju i kulturom. Bog se izražava pomoću čovjeka kojemu se obraća (U. von Balthasar), »po ljudima na ljudski način« (DV 12).

Ta činjenica – to je ujedno i druga smjernica – *ne dopušta donošenje zaključka u nekom izjednačavajućem sinkretizmu*. Postojalo je razdoblje, bilo je to na prijelazu iz 19. u 20. st., u kojemu je prevladavala jednadžba *Bibel und Babel*, prema kojoj je Biblija plod mezopotamskih kultura. Drugi su pak, polazeći od škole o *Religionsgeschichte*, tvrdili da je Novi zavjet proizvod helenizma kojemu su pridružene misterijske religije.

Ne smije se zaboraviti – to je ujedno i treća smjernica – neprekidnu skrb Biblije za očuvanje *vlastitoga izvornog identiteta*: to također pokazuje, ponekad i nasilan, otpor proroka idolatriji, kao i Isusovo, a nakon toga i Pavlovo upozorenje, da se ne suobličuje ovome svijetu. Ne smije se zaboraviti ni sposobnost evanđelja da preoblikuje kulture, ne pomoću neke kemijske fuzije po kojoj razlike nestaju, nego pomoću snažnih biblijskih usporedbi o sjemenu, kvascu, soli, cijepljenju, miomirisu.

C. Tri posljedice ozbiljno pozivaju na interkulturalni dijalog

Upravo Biblija, koja je u određenim trenucima snažno zauzeta u prokazivanju svjetovne mudrosti, priznaje *vrijednost i dostojanstvo ljudske kulture*, jer su te kulture sudjelovale u nastajanju Božje riječi, te bijahu njezin potporanj i nositelj. »To zna-

či da je u njima nešto uzvišeno pozitivno i plemenito već kod njihovog nastajanja. U skladu sa zakonom cijepljenja, mora postojati homogenost između jedne i druge biljke, kako bi jedna rasla u drugu bez odbacivanja.«⁶ Drugi vatikanski sabor podsjeća da kršćani »s radošću i poštovanjem otkrivaju klice Riječi koje se kriju u narodnim i vjerskim predajama« (*Ad gentes* 11). Riječ je o drevnom nauku koji spominje »sjeme riječi« kojim su se služili crkveni oci, uz teoriju o »krađi ili plagijatu« i nasuprot njoj, kako bi se zadobila i usvojila velika ostavština grčke kulture.

S druge strane, prema neizbježnoj dijalektičkoj vježbi kojoj vodi naš govor, valja priznati da se kulture razvijaju, propadaju, nestaju, podvrgnute su razvoju. Zbog toga se kaže da *kulturalni pluralizam* nije u Bibliji samo kod kuće, nego ne može to ne biti pred apsolutnošću Božje riječi, koja se, da bi ostala Božjom riječju, ne smije dati zarobiti samo jednom kulturom. U tome smislu ne postoji kršćanska kultura sama po sebi, pogotovo ne u nekom zatvorenom i nepromjenjivom smislu. Božja se riječ neprekidno mora koristiti kulturama i pročišćavati ih. Riječ je o kulturama koje se neprekidno pojavljuju u čovjekovom vremenu i prostoru. Upravo u tom smislu kršćanstvo postaje pristupačno, »inkulturira se«, bezbrojnim kulturama.

Može se zamisliti koliko je nužna, a jednako tako i teška, *biblijska hermeneutika* koja je sposobna razlučivati između promjenjivih obilježja kulture i postojanih obilježja Božje poruke. Riječ je o razlučivanju onoga što je trajno i onoga što je sporredno u biblijskome tekstu. Prisjetimo se spominjanja obveze o šutnji žene u Crkvi, ali i poimanja djelotvorne kršćanske ljubavi u skladu s ekonomskim uzorima Isusova

⁶ *Isto.*

vremena i našeg vremena. Tko bi u vrijeme antibiotika ranjenika njegovao pomoću ulja i vina kao što je to činio milosrdni Samarijanac? Zalazeći još dublje u tu problematiku, valja se upitati kako, pomoću kulturalnih kategorija prilagođenih našim suvremenicima, prevesti shemu o stvaranju iz Knjige Postanka, zatim poimanje o spasenju i o pravu u Petoknjžju pa i samu jedinstvenost biblijskoga Boga i Krista Spasitelja nasuprot pluralizmu religija koje se ne mogu automatski i u potpunosti opovrći u njihovu poimanju Boga i čovjeka? Odgovor postoji i ostvaruje se kao razlučivanje pomoću razumskih kriterija i kriterija vjere, u skladu sa sviješću vjernika, ali više nije dopušteno pribjegavanje »jednostavnom« prihvaćanju, koje odiše opasnim pojednostavlivanjem, jer je ono i naivno i površno.

3. DIDAKTIČKE POSLJEDICE

Ukratko ćemo iznijeti rezultate dosadašnjeg razmišljanja. Povijest pokazuje da je odnos kulture i Biblije (u mjeri u kojoj je to knjiga vjere), te na specifičan način između nebiblijske religiozne kulture i biblijske kulture, po svojoj naravi dijalektičan i konstruktivan: te dvije kulture ne postoje tako da se međusobno ne poznaju. Biblija je sama po sebi višestruki kulturalni splet sastavljen od više slojeva i razdoblja i neprekidno je izložena zavodništvu nereligioznih i napose religioznih kultura suprotnoga predznaka. Od nje se ujedno traži da se sama po sebi inkulturira u različite kulture i da stupa u konstruktivan dijalog s drugim religijama. Jednako je tako nemoguće poistovjetiti i izjednačiti biblijsku poruku s njezinim kulturalnim oblikovanjem ili s drugim kulturama s kojima se sučeljava.

Sigurno je da su Biblija i kultura obvezatne sučeljavati se i obostrano se obogaćivati, kao što se to događa u slučaju susreta

misli i riječi koja toj misli daje vidljivost, dopušta joj da se izrazi i da komunicira. S druge strane, riječ i znak svoj razlog postojanja dobivaju od značenja, od misli koja ih nadahnjuje i potpomaže. Svaka kultura, pa prema tome i ona koja je svojstvena Bibliji, uvijek je dinamična radionica u razvojnoj napetosti i u nastojanju oplodivanja drugih kultura. Od Biblije je naime velikim dijelom nastala i zapadna kultura koja stoga u sebi nosi spomen određenoga trajnog odnosa (židovsko-kršćanski korijeni).

Povijest uči da povezanost Biblije i kulture nije laka, a njihova dijalektička napetost može biti vrlo snažna te može dovesti i do raskida. Riječ je o trajnoj napetosti koja traži duge dijaloge i sučeljavanja u svrhu obostranog izvornog usvajanja. Povijest Objave, koju svjedoči Biblija, stoga je i povijest kulturalnog, pa i oštrog sučeljavanja. To je sučeljavanje međutim veoma važno i za Bibliju i za kulture koje su u to uključene.

U kršćanskom viđenju prakticiranje interkulture danas se ne svodi na taktiku samoobrane, nego se postavlja kao *postupak koji je bitan* za narav svetoga teksta: »Ako je istina da se Božja riječ ne poistovjećuje ni s jednom kulturom, jednako je tako istina da je Biblija nastala unutar kulturalnog okruženja koje ima svoju povijest koja se ne poistovjećuje s poviješću koja je predana u svetim tekstovima. Izazov za buduće biblijske studije, unatoč ili možda upravo zahvaljujući njihovoj sve istančanoj specijalizaciji, jest poziv da se dobro objasne neke konstante ili zakoni povijesnog procesa inkulturacije Biblije. Unutar Biblije bit će potrebno točno objasniti pojedine tekstove kako bi se izradila metodologija koja će omogućiti ispravnu inkulturaciju u našem vremenu i u našoj plurietničkoj i plurikulturalnoj povijesti.«⁷

⁷ R. FABRIS, *Introduzione, nav. dj.*, str. 22.

Interkultura se prema tome očituje kao izvorni i konstitutivni trenutak Biblije. Biblija pokazuje da je ona kao takva interkulturalni proizvod, a njezine će dinamike biti doprinos zajedničkom interkulturalnom dijalogu. To uvodi potrebu za četiri kompetencije koje odgovaraju četirima zahtjevima: analitičkom, komparativnom, projekcijskom i komunikacijskom.

Pod analitičkom kompetencijom razumijevamo sposobnost uočavanja kulturalnog raslojavanja unutar nastajanja Biblije kao takve, kao što smo to u prethodnom dijelu već spomenuli, nastojeći uočiti materijalno približavanje i procese sučeljavanja i prihvaćanja koje je Biblija proizvela. U tradicionalnoj egzegezi to se zove analiza izvanbiblijskih izvora (npr. Knjiga Izreka nasuprot mudrosti Amenemope, ili ivanovski Logos nasuprot grčkom Logosu), odnosno unutarbiblijskih izvora (tu se pronalazi sučeljavanje između ivanovskog Logosa i hebrejskog *dabar*, a u širem opsegu proučava se odnos koji postoji između kulturalnog svijeta Novog zavjeta nasuprot svijetu Starog zavjeta u raznim fazama, što se ne može svesti samo na simboličku i tipološku transfiguraciju koju u vezi s time spominju crkveni oci). Za taj je analitički rad dosad bio koristan glasoviti »Kittel«, koji je na talijanskom objavljen pod naslovom *Grande lessico del Nuovo Testamento*, a objavila ga je u 16 svezaka izdavačka kuća Paideia iz Brescie od 1965. do 1992. U tom Leksikonu, iako samo na razini termina, navodi se za svaku riječ uporaba u klasičnom grčkom i helenskom jeziku, u jeziku Sedamdesetorice kao i u biblijskim i izvanbiblijskim spisima i u Novom zavjetu. Još više nego Kittelom, valjat će se koristiti nizom temeljnih djela i o judaizmu i o grčkom svijetu (usp. sljedeću bilješku).

Jedno takvo sučeljavanje zahtijeva istinsku *komparativnu kompetenciju*, tim više

ako su sličnosti izrazito vidljive, kao što je to u slučaju religija, ali i u slučaju mitova i izvanbiblijske spekulativne misli. Strah je izražen kao bojazan da se jednakosti vide tamo gdje ih nema i da se ne uoče tamo gdje doista postoje. Stoga je potrebno vidjeti stopu moguće blizine, uočiti njezin nastanak, specificirati identitet konstitutivnih elemenata (poimanje Boga, čovjeka, obostranih odnosa, sustava vrednota, početak i budućnosti povijesti, svetih knjiga...), stvoriti hipotezu o mogućem smjeru susreta za neku (religioznu, etičku, poetsku...) razinu, uvijek se sjećajući granice koja je bit svakog uspoređivanja: prosuditi smisao nekog teksta izvana nužno znači razbiti ga, jednom riječju žrtvovati ono što U. Eco naziva »pravima teksta«. Naslućuje se nužnost interdisciplinarnosti, nadilaženja fundamentalizma i otvorenosti za dijalog.⁸

Potrebna je i *projekcijska kompetencija*. Pritom mislimo na pojašnjavanje aktivnih i autentičnih izvora Biblije nasuprot kulturi, u dvostrukom pravcu onoga što je proizvela (poslijebiblijski učinci) i onoga što može proizvesti pomoću opravdanog procesa inkulturacije:

- u odnosu na povijest učinaka (*Wirkungsgeschichte* H. G. Gadamera), o čemu želimo progovoriti drugom prigodom u zasebnoj poglavlju. To omogućuje da se uživo pokaže povijesno iskustvo susreta i kulturalnih razmjena koji su takvi da postaju paradigma, »veliki kodeks« (N. Frye), za zapadni svijet sve do danas. Tu se uključuje predmet koji je postao novinska vijest, ali je to po svo-

⁸ Izvršno povijesno, epistemološko i metodološko viđenje (za NZ) nudi već spomenuti tekst R. Penne, *Confrontare per capire. L'importanza del comparativismo culturale nello studio delle origini cristiane*, u: *Vangelo e inculturazione*, str. 14-40. Na str. 16-22. predstavljena je komentirana bibliografija djela korisnih za uspoređivanje.

joj bitnoj važnosti: »hebrejsko-kršćanski korijeni Europe«. Oko te teme u Italiji se razvio vrlo zanimljiv religiozno obilježen interkulturalni dijalog između vjernika (katolika) i onih koji ne vjeruju te zasebno između onih koji ne vjeruju.⁹ Za školu su u tom smislu korisne dvije sljedeće knjige: B. Salvarani, *A scuola con la Bibbia. Dal libro assente al libro ritrovato*, EMI, Bologna 2001; P. Stefani, *Le radici bibliche della cultura occidentale*, Bruno Mondadori, Milano 2003;

- analiza kulturalnih učinaka vodi k boljem uočavanju *procesa proizvodnje* koji se danas okuplja oko izraza inkulturacija, a koji je s katoličke strane dobro prikazan u već spomenutom dokumentu papinske biblijske komisije, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, IV, B. Poznavati osjetljivu ravnotežu koju valja održati između raznih sastavnica koje su u to uključene znači dati interkulturalnom dijalogu izvorni doprinos, koji u svakom slučaju valja poznavati kako bi se izbjegle nesuglasice. Tako se izražava i upravo spomenuti dokument: proces inkulturacije, o kojemu se govori, »nije jednosmjerni proces, nego je riječ o 'uzajamnom obogaćenju'. S jedne strane, riznice sadržane u različitim kulturama omogućavaju riječi Božjoj da donese nove plodove i, s druge strane, svjetlo riječi Božje omogućava određeni odabir glede onoga što kulture donose, da se odbace štetni, a ohrabri razvoj vrijednih čimbenika« (IV, B);
- analiza svega onoga što je dosad učinjeno navodi na proučavanje neistraženih prostora: dijaloški partner Bibliji je bila pretežno europska interkultura, koja je proizašla iz prosvjetiteljstva, prema tome zapadno obilježena. U novije je vrijeme Biblija sve više sučeljena s

kulturama (simbolima, etičkim vrijednostima, antropološkim modelima...) azijskog i afričkog svijeta, koje su dosad bile održavane ponajviše u kolonijalnoj podložnosti. Valja zatim promatrati, i unutar samoga »Zapada«, onu kulturalnu mješavinu koja je plod masmedijske kulture u koju je Biblija, koja je toliko vezana uz komunikacijske zakone koji imaju drugačiji izvor, pozvana uklopiti se.¹⁰

Preostaje još usvajanje *komunikacijske kompetencije* kako bi se ostvarila didaktika interkulture u vezi sa specifičnim tematikama, što zahtijeva i osposobljene subjekte i sredstva koja su prikladna za taj zadatak. Novi specifični ciljevi učenja u talijanskoj školi znakovit su ispit tog procesa.¹¹ Posebno će predvidivo uvođenje islamizma u školu zahtijevati sučeljavanje i dijalog koji ne smiju ostati samo nešto apstraktno. U praksi će, nadajmo se, tomu posebice biti primjereni novi školski vjeronaučni udžbenici.

Literatura:

La Bibbia come eredità culturale, u: »Concilium« 31(1995)1 (monografski broj)

ABI, *Dio nella Bibbia nelle culture ad essa contemporanee e connesse*, Elledici, Leumann (To) 1980.

⁹ Usp. brojne članke koji su u vezi s tom temom objavljeni u raznim dnevnim novinama, kao i brojne televizijske emisije, između kraja listopada i prosinca 2004.

¹⁰ O tome usp. R. Fabris, *nav. dj.*, str. 21-22.

¹¹ Evo nekoliko primjera: »Promatrati svijet koji kršćani i mnogi drugi religiozni ljudi smatraju darom Boga Stvoritelja« (naravno, za kršćane su uporište Knjiga Postanka 1; Ps 19...) (predškola); »Biblija i sveti tekstovi velikih religija« (niži razredi osnovne škole); »Ljudsko traženje i Božja objava u povijesti: kršćanstvo u sučeljavanju sa židovstvom i drugim religijama«; »Kršćanstvo i religiozni pluralizam« (viši razredi osnovne škole).

- CIMOSA M., *L'ambiente storico-culturale delle Scritture Ebraiche*, EDB, Bologna, 2000.
- FABRIS R., »Introduzione«, u: *Bibbia e cultura: storia dell'ermeneutica*. XXXIV Settimana biblica (1996), u: »Ricerche storico-bibliche« 10 (1998), str. 5-23.
- FABRIS R. (ur.), *Bibbia e cultura: storia dell'ermeneutica*. XXXIV Settimana biblica (1996), u: »Ricerche storico-bibliche« 10(1998).
- HENGEL M., *Ebrei, Greci, Barbari. Aspetti dell'ellenizzazione del giudaismo in epoca precristiana*, Paideia, Brescia 1981.
- LIVERANI M., *Oltre la Bibbia. Storia antica di Israele*, Laterza, Roma-Bari 2003.
- NIEHR H., *Il contesto religioso dell'Israele antico*, Paideia, Brescia 2002.
- PENNA R., *L'ambiente storico-culturale delle origini cristiane*, EDB, Bologna 1986.
- PENNA R., *Vangelo e inculturazione. Studi sul rapporto tra rivelazione e cultura nel Nuovo Testamento*, San Paolo, Cinisello Balsamo (MI) 2001.
- PONTIFICIA COMMISSIONE BIBLICA, *Fede e cultura alla luce della Bibbia*. Atti della Sessione Plenaria del 1979, LDC, Torino 1981.
- RAVASI G. F., »L'Antico Testamento e le culture del tempo. Testi scelti«, u: *Studi e ricerche bibliche*, Roma 1990.